

F. ROMHÁNYI BEATRIX

A só mint alamizsna a későközépkorban

A középkorban az egyháziaknak sójövedelem juttatása nem számít kivételesnek. Különböző apátságok már a XI–XII. században rendelkeztek sókereskedelmi jogokkal, az 1233-as beregi egyezmény pedig egészen részletesen szabályozta a király által az egyházi intézmények számára átadandó só mennyiségét.¹ A későközépkorban azonban a jelek szerint az egyház sókereskedelme átalakult. A korábban kedvezményezett apátságok jórészt kiszorultak belőle – legalábbis erre utal, hogy az okleveleikből a sóval kapcsolatos ügyek teljesen eltűntek, ugyanakkor a XIV. századtól a koldulórendek és a pálosok oklevelei között feltűntek a sóval kapcsolatosak. Míg azonban a XIII. században az akkori szabályozás kifejezetten az egyházak sókereskedelmi jogára vonatkozott, addig a későközépkorban a só mint alamizsna jelent meg – olykor egészen kis tételben – a kolostorok és a bennük lakó szerzetesek támogatásaként. Ez persze nem jelenti azt, hogy egyes esetekben az érintett egyházi intézmények ne kereskedtek volna a kapott sóval, sőt erre vonatkozóan több oklevéllel is rendelkezünk. A kép azonban összességében sokszínűbb lett, a skála az 1-2 forint értékű, a szerzetesek saját felhasználására szánt alamizsnától a több száz forint értékű, legalább részben a kereskedelemben értékesített adományig terjedt.

A pálos rendnek és a rend egyes kolostorainak az egyik legjelentősebb bevétele a sóból származott. I. Lajos király a rend iránti tiszteletből az évente tartandó generális káptalan számára évi 300 aranyforint értékű sót adott az akkortájt művelni kezdett máramarosi kamarából,² amelyet később Zsigmond kétszer,³ majd Albert

¹ A beregi egyezményben II. András szinte az összes Maros-menti egyházi intézménynek adott többkevesebb sót. A csanádi püspök ekkor 5000, az egresi apát 30000, Kenézmonostora 2000, Szöreg 1000 zuan sót kapott (GYÖRFFY I. 852, 855, 860, 873).

² GYÖNGYÖSI, Gregorius: *Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis S. Pauli Primi Eremitae*. Ed. Franciscus L. HERVAY. Budapest 1988. c. 27.

³ 1391. IV. 22.: MOL DL 7684; 1406. II. 18.: MOL DL 8835. Zsigmond 1397. XI. 1-én kelt rendelete szerint (MOL DL 8861) Budán 100 sókockát 300 új dénárért, azaz 3 forintért kellett árusítani. Eszerint a pálosoknak adott só ekkor éppen 10000 kocka, vagyis egy tömény volt (WENZEL Gusztáv: *Magyarország bányászatainak története*. Budapest 1880. 438). Ennél nagyobb mennyiségű só adományozására csupán egy példa ismert, még az Árpád-korból, amikor az egresi ciszterci apátság 3 tömény sót kapott (ld. I. j.). A mennyiség tetemes, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a késő középkorban pl. a máramarosi bányák éves termelése mintegy 58 tömény volt. A sótermelésről és a kereskedelemről ld. DRASKÓCZY István: *Magyarországi sóbányászat és sókereskedeleme a későközépkorban*. MTA doktori értekezés, 2009. A témában megjelent egyéb publikációi: Szempontok az erdélyi sóbányá-

király is megerősített.⁴ A só kiadásáról rendelkezett I. Ulászló,⁵ majd II. Ulászló is,⁶ az adományt pedig újra megerősítette V. László.⁷ Ez a sóadomány egészen a középkor végéig igen jelentős bevételnek számított, hiszen még a pálos formuláriumban is bekerült három olyan oklevél, amelyek kiadását kéri az uralkodótól a káptalan számára.⁸ Közülük kettőből az is kiderül, hogy a kapott sót a pálosok bárhol eladhatták, de többnyire Budán és Pesten értékesíthették. Ugyanezt igazolja István rác despota oklevele is, amely szerint a Buda melletti Szent Lőrinc pálos kolostor szerzetesei az évente a kolostorban tartandó nagykáptalan céljára kiutalt sót Buda felé és más helyekre, ahol eladni tudják, vámmentesen szállíthatják.⁹ Ebben az összefüggésben különösen érdekes lenne a budai „pálos nagy ház” szerepének tisztázása, erre vonatkozó adat azonban eddig nem bukkant fel. Maga az adomány ugyan a generális káptalan számára biztosította a sót, azonban nehezen hihető, hogy a rend a só eladásából származó teljes összeget a káptalanra fordította volna. Sokkal inkább arról lehet szó, hogy az évente érkező adomány – lényegében évi járadék –

.....
 szat 15–16. századi történetéhez. In: *Studia professoris – professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára*. Szerk. ALMÁSI Tibor – DRASKÓCZY István – JANCSÓ Éva. Budapest, 2005. 99–101; Só a középkori Magyarországon. In: *Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon: gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet*. Szerk. KUBINYI András – LASZLOVSKY József – SZABÓ Péter. Budapest, 2008. 147–161.

Magának a sónak a raktározása – éppen nagy sűrűsége miatt – viszonylag kis helyigényű volt. A forrásokban általában a kocsisót nevezik meg az adomány tárgyaként. Ennek átlagos 9,5–10 kg-os tömegével számolva a pálosoknak juttatott só mindössze 44–46 m³ térfogatú, ami átlagosan 2 m magasra rakva 22–23 m²-en elfér. Eltarthatósága és viszonylag egyszerű tárolása mellett talán ez is indokolhatta, hogy kolostorok dotálását sóadománnyal oldják meg, illetve hogy kolostorokat alkalmanként só raktározására használjanak.

⁴ 1438. III. 1.: MOL DL 13158 (az oklevelet átírta V. László 1456-ban: MOL DL 8833). A megerősítő oklevélben a váradi, debreceni, poroszlói, szalárdi, szolnoki vagy abádi kamara köteles kiadni a pálosok részére a sót. Albert királytól fennmaradt egyébként a sókamaráknak szóló utasítás is az adott évi só kiutalásáról (1439. I. 8.: MOL DL 13288).

⁵ 1440. VII. 30.: MOL DL 13562, 13563 (két azonos példány). Négy nappal később (VIII. 3.) Ulászló király megparancsolta az összes királyi és más vámszedőnek, hogy se a pálosoknak kiadott só után, se az emberek, se az állatok, se pedig a szekerek után ne szedjenek vámot. (MOL DL 13572)

⁶ 1505. XII. 21.: MOL DL 21516.

⁷ 1456. IV. 24.: MOL DL 15059. A megerősítéssel együtt a király engedélyt adott a pálosoknak, hogy a sót mind házaikban, mind bárhol máshol, piacokon vagy akár a sókamarák székhelyén, így Budán és Pesten is árusíthatják.

⁸ Pálos formulárium (Budapest, Egyetemi Könyvtár, Cod. Lat. 131) f. 59^r (*Alia ad eundem pro subsidio petendo ad capitulum*); f. 90^r (*Supplicatoria pro salibus trecentorum florenorum pro capitulo*, ebben és a következő az oklevélben a só eladásának szokásos helyére is utaltak: *ut sales ipsi de camera maiestatis vestre solute et reddite in civitate Budensi, Pesthiensi ac ubique locorum vendi possent*); f. 90^v (*Alia supplicatoria prioris generalis ad regiam maiestatem pro eadem...*)

Feltehetőleg Szapolyai Jánososhoz címezték a negyedik, 1532-ben kelt oklevelet, mely úgyszintén megemlíti a 300 forint értékű só kiutalását (f. 14^v). Minthogy 1512-ben 100 kocka sót 4 forintjával számoltak el (MOL DL 71123), szemben a XIV–XV. század fordulóján Budán szokásos 3 forintra (ld. 3. j.), a kiutalt mennyiség az idők folyamán nyilván változott.

⁹ 1424. VI. 15.: MOL DL 11375.

a káptalan finanszírozásán túl a rend egyéb központi kiadásainak egy részét is fedezte.¹⁰ Ezt a bevételt egészítette ki V. László 1455-ben, amikor az ország egész területén élő pálos szerzetesek élelmezéséhez és ruhával való ellátásához biztosított a királyi sókamarákból 100 aranyforint értékű sót. A végrehajtásért Hunyadi János országos főkapitány, valamint a királyi sókamarák vezetői feleltek.¹¹ Feltehetőleg erre az adományra utal a formulárium egy másik bemásolt oklevele, amelyben a szerzetesek saját szegénységükre hivatkozva mindennapi ellátásukhoz kérik az uralkodótól bizonyos mennyiségű só kiutalását (f. 39^r). Egy hasonló, összegét tekintve nagyobb, de feltehetőleg egyszeri adományt tett a király két évvel később is a rend javára.¹²

A sóbevételek azonban nem mindig folytak be zökkenőmentesen a szerzetesekhez. Erről tanúskodik már Zsigmond király 1433-ban Baselből keltezett oklevele, melyből kiderül, hogy az előző időszak pénzrontásai miatt a pálosokat komoly veszteségek érték. Az uralkodó ugyanis ekkor megparancsolta Kusalyi Jakcs Mihálynak, a székelyek és a dési, széki, váradi, debreceni, szolnoki, szalárdi és Pest városi sókamarák ispánjának, valamint a nevezett sókamarák kamarásainak és alkamarásainak, hogy a pálos rendi káptalan megtartására évente rendelt 300 arany forint értékű sót, amelyet korábban 100 *fyller* aprópénzzel számított 600 forint értékben, majd 100 *quartnik* aprópénzzel számított 600 forint értékben fizettek ki, így évente alig 60 aranyforintot utaltak ki, a Buda városi aranyforint árfolyam szerint utalják ki (tehát ne számítási pénzben elszámolva), mégpedig nem a dési és széki, hanem a váradi, debreceni, szolnoki, szalárdi, pesti vagy más sókamarákból (vagyis a közelebbiekből), ahonnan a pálosok kérik, minden esetben a budai Szent Lőrinc monostor vikárius generálisának nyugtája ellenében.¹³

Mátyás király egy 1461-ben kelt okleveléből kiderül, hogy a sót szállító világiak a megvásárolt áruért nem fizettek azzal az ürüggyel, hogy nem kapták meg a minden kocsi után járó egy-egy kősót. A sókamarák azonban igazolták a királynak, hogy a sószállítóknak összesen 30 kősót adtak, ezért Mátyás meghagyta a címzeteknek, hogy a levél kézhezvételekor azonnal fizessenek a szerzeteseknek, mert azoknak nagy szükségük van a pénzre a Pünkösöd körül tartandó káptalan idejére.¹⁴ Az oklevélből egyébiránt az is kiderül, hogy egy-egy kocsi ekkor 10 forint értékű, nagyjából 1,4-1,5 tonna sót szállíthatott. A só nagyobb részét feltehetőleg nagy tétel-

¹⁰ Meg kell azonban jegyezni, hogy rendi káptalan támogatására máskor is utaltatott ki a király pontosan ekkora összeget. II. Lajos 1525-ös számadáskönyvének tanúsága szerint ugyanis a konventuális ferencesek az évi tartományi káptalana éppen 300 forint támogatásban részesült, sőt ezen felül – talán az előkészületekre – még további 60 forintot is kiutaltak a szerzeteseknek. II. *Lajos király számadási könyve 1525-ből*. Kiad. FRAKNÓI Vilmos. (Magyar Történelmi Tár XXII), Budapest, 1877. 47 (60 frt) és 100 (300 frt).

¹¹ 1455. V. 5.: MOL DL 14949.

¹² *Documenta Artis Paulinorum*. I–III. Kézirat. Gyűjtötte GYÉRESSY Béla. Közreműködött HERVAY F. Levente. Szerk. TÓTH Melinda. Budapest 1975–1978. itt: II. 431. [DAP]

¹³ 1433. XI. 25.: MOL DL 12551.

¹⁴ 1461. V. 11.: MOL DL 15586.

ben értékesítették, legalábbis erre utal Balázs pálos dispensator panasza 1502-ben. Eszerint vevőik, köztük két magas rangú egyházi személy, Mihály milkói püspök és András esztergomi őrkanonok, a nekik eladott sót még mindig nem fizették ki.¹⁵

Sót azonban, ha nem is túl gyakran, egyes kolostorok is kaptak adományba. Az első ilyen ismert eset, amikor Kanizsai Miklós tárnokmester a Francesco Bernardinak adott házak béreként többek között 100 kocka sót (akkori értéken 3 forintot) fizettetett az örményesi kolostornak,¹⁶ amelynek azonban ez a jövedelme feltehetőleg csak időleges volt. Egy 1460-ban kelt oklevélből arról értesülünk, hogy az erdélyi részekből szekérral sót szállító szentmihálykövi laikus testvért a nyílt úton kifosztották.¹⁷ 1459-ben Mátyás király a dédesi pálosoknak 200 forint értékű sót utalt ki a széki sóbányákból.¹⁸ 1464 áprilisában Mátyás két hét különbséggel állított ki adománylevelet két pálos kolostornak, melyekben kegyes adományként sót utalt ki a szegedi sókamarából a kőszegi és a szerdahelyi remetéknek.¹⁹ Az utóbbi adományt 1511-ben II. Ulászló is megerősítette.²⁰ Feltűnő, hogy az adomány hasznélvezői mind egymáshoz, mind a sóút dunai átkelőhelyéhez, Dunaszekcsőhöz közel található. Még 1460-ban kapott Mátyástól évi 150 forintnyi sót a diósgyőri kolostor is,²¹ amiről a formulárium egyik bejegyzéséből is értesülünk, mely az adott évi só kiadását nyugtázza (f. 63^v). A nyugta feltehetően valamikor 1532–1536 között kelt, a formuláriumban elfoglalt helye alapján talán 1533-ban. Már Mátyás halála után, 1493-ban adott Beatrix királyné 50 forint értékű sót a Técső feletti Remete szerzeteseinek.²² Végül a luci vám révén sójövédelmet is kapott a ládi,²³ a szobi vám

¹⁵ 1502. XI. 8.: MOL DL 88875. – BÓNIS György: *Szentszéki regeszták. (Iratok az egyházi bírászkodás történetéhez a középkori Magyarországon)*. A szerző hátrahagyott kéziratát gondozta és szerkesztette BALOGH Elemér. Budapest 1997. n. 3943.

¹⁶ 1392. XII. 14.: MOL DL 7818. A só értéke kb. 1,5-2 márka lehetett. (ld. 3. j.).

¹⁷ 1460. VI. 19.: MOL DL 36392. Egy másik, feltehetően élelmiszert szállító konverzus testvér megverését panaszolta a szerdahelyi pálos kolostor 1519-ben. (III. 28.: MOL DL 22409. – BORSA Iván: A kaposzserdahelyi pálos kolostor középkori oklevelei. *Regnum 6* (1944–1946) 40–58. itt: 57 [A továbbiakban: BORSA 1946]).

¹⁸ DAPI. 64.

¹⁹ 1464. IV. 12.: MOL DL 15951; 1464. IV. 25.: MOL DL 15970. Az adomány mértéke évi 150, ill. 100 arany forint értékű só.

²⁰ 1511. X. 27.: MOL DL 22215. – BORSA 1946. 55, 40. sz. II. Ulászló okleveléből az is kiderül, hogy a só a szegedi kamarából járt a kolostornak. Feltehetően ugyanerre az adományra vonatkozik Máté deák, pesti sókamarás 1491-es oklevele is, melyben felkérte a Pest és a Szent László kolostor között lévő nemeseket, vám- és adószedőket, hogy engedjék szabadon szállítani azt a sót, melyet a király a szerzeteseknek alamizsnaként adott. (1491. V. 31.: MOL DL 19725. – BORSA 1946. 52, 29. sz.) Eszerint a sót talán nem minden esetben a szegedi kamarából utalták ki.

²¹ DAPI. 68.

²² DAPII. 312.

²³ 1447. VII. 24.: MOL DL 14101 és 14102. Az adományozás után három évvel egy oklevélből kiderül, hogy a vámon többek között sót is rendszeresen szállíthattak. Ekkor ugyanis a vám (mind a száraz, mind a vízi) tartozékait, köztük a sót (*salibus*) is felsorolják.

kapcsán pedig feltehetőleg a nosztrei kolostor is, ezek nagyságáról azonban semmi közelebbit sem tudunk.

Összességében úgy tűnik, a rend központi vezetése számára a sójövedelem rendkívül nagy jelentőségű, hiszen a XIV. század közepétől ebből fedezték az évenként tartandó káptalan költségeit, a XV. század közepétől pedig részben a szerzetesek ellátását is ez biztosította. Az egyes kolostorok esetében azonban – egyébként érthető okokból – ez a jövedelemforrás inkább kivételesnek tekinthető.²⁴ Örményes esetében talán a még folyó építkezések finanszírozását szolgálhatta, Dédes, Kőszeg, Szerdahely, Diósgyőr és Remete esetében pedig valamilyen, számunkra ismeretlen okból volt Mátyás királynak, illetve halála után az özvegy Beatrixnak szívügye, hogy e kolostorokat biztos bevételhez juttassa. Ami a szentmihálykövi adatot illeti, ott lehetséges, hogy a kolostor saját szükségletére szolgáló só szállításáról van szó.

A pálosokkal ellentétben koldulórendek esetében ilyen rendszeres, a magyarországi rendtartományok egészét illető juttatásról nem hallunk, de a jövedelemnek ez a formája mégsem volt teljesen ismeretlen. Az első, bizonytalan hitelességű adat Károly Róbert 1310-ben kelt oklevele, amelyben a dési ágostonrendi kolostor számára minden Désaknáról érkező sószállító szekérről két kocka só kiadását rendelte, és a szerzeteseknek biztosította a jogot, hogy az ebből vagy más alamizsnából származó sóval szabadon kereskedhessenek. Az adományt 1315-ben vagy 1325-ben a király megerősítette.²⁵ Ha az adatot hitelesnek fogadjuk el, akkor a dési ágostonrendiek nem túl magas, de nem is elhanyagolható jövedelemhez juthattak. Hetente minden bizonnyal legalább 2-3 szekér érkezhett Désaknáról Désre, és még ha csak tíz hónappal számolunk is – hiszen nyilván voltak az évnek olyan időszakai, amikor a

²⁴ Igen ritkán egyébként más rendek kolostorai is részesültek sójövedelemben. 1310-ben Károly Róbert adott a dési ágostonrendi remetéknek minden Désaknáról szállító kocsiról két darab sót, amit a templom vagy a maguk szükségleteinek fedezésére bárhol eladhattak. E kiváltságot a király 1325-ben meg is erősítette (ENTZ Géza: *Erdély építészete a 11–13. században*. Kolozsvár 1994. 88 [ENTZ 1994]). A késő középkorból a lehnici kartauziakról (1440. IV. 27.: MOL DL 13529, megerősítette Kázmér lengyel király is 1452-ben) és az óbudai apácákról (1449. IV. 12.: MOL DL 14211) tudjuk, hogy kaptak effélet. Kifejezetten az építkezések támogatására kapott évi 50 forint értékű máramarosi sót 1455-ben a kolozsvári domonkos kolostor Hunyadi Jánostól, illetve 1494-ben II. Ulászlótól 300 forint értékű sót a tordai aknából az ottani ferences kolostor, amíg az épületek el nem készülnek. Ez utóbbi adomány még II. Lajos idején is élt, mivel 1520-ban a király engedélyezte, hogy a szerzetesek a bányavíz miatt elmaradt járandóságukat bármikor elvihessék. (ENTZ 1994. 343, 347)

²⁵ 1310. XII. 8.: *Erdélyi Okmánytár* II: 1301 – 1339. Szerk. JAKÓ Zsigmond. Budapest: MOL, 2004. n. 176. ...*singuli currus ex Deesakna sales in Deesvar deferentes in eadem villa Deesvar ipsi fratribus ecclesiae beatae virginis solvere sive dare teneantur duos sales et ubicumque dicti fratres ipsos sales sibi taliter provenientes et etiam alios sales ipsorum, quos ad opus ecclesiae memoratae, vel ad commodum et sustentationem suam in praedictis nostris villis acquirere poterunt per subventionem fidelium et elemosynarum largitionem, vendere aut quocumque voluerint libere possint, tam ibidem in Deesakna vel in Deesvar, quam in Zatmar, aut alias quandocumque ipsorum placuerit voluntati, absque tributi solutione aliquali*. Megerősítése 1315/1325. VII. 23.: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* I–VII. Hrsg. Franz ZIMMERMANN – Carl WERNER – Georg MÜLLER – Gustav GÜNDISCH et al., Köln–Hermannstadt–București–Wien, 1892–1991. [UB] itt: I. n. 396.

szállítás lehetetlen volt –, a kolostor évi 240-250 kocka (-2,3 t) sóhoz könnyen hozzájuthatott. Ennek pénzben számított értéke a XIV. század elején nem határozható meg, de egy kisebb szerzetesközösség megélhetésében bizonyosan fontos szerepe volt.

Ezután 1340-ben arról értesülünk, hogy Gervasius fia Péter pápai nuncius és tizedszedő 269 aranyforintért eladta azt a sót, amit Lengres-i Jakab néhai pápai tizedszedő a budai ágostonos remeték házában hagyott.²⁶ Az adat ugyan nem a szerzetesek sójáról szól, mégis figyelemre méltó. Egyrészt az eladási árból ítélve tetemes mennyiségről lehetett szó, amelyneka raktározása is igényelt némi helyet, s a kolostornak ezek szerint volt megfelelő méretű, sóraktározásra alkalmas épülete. Nem állítom, hogy mindig sóraktárként használták, de azt sem tartom valószínűnek, hogy ez lett volna az egyetlen ilyen alkalom. Annál is kevésbé, mivel ugyan időben és térben távol, de az esetnek párhuzama is akad. Egy 1515-ös adat szerint ugyanis Was Péter számára 300 kocka só (*sales curruales*) volt letéve a tordai ágostonrendi remetekolostor szerzeteseinél.²⁷ Másrészt a szerzeteseknek illetl valamit fizetni a raktározásért, vagyis némi jövedelmük minden bizonnyal keletkezett az ügy kapcsán, bár ennek nagyságát nem tudjuk megbecsülni.

Jónéhány évtizeddel később, 1420-ban Kanizsai István volt ajtónállómester, Sopron vármegye főispánja és fia, László ad lélekváltság-adományként a család által alapított kismartoni ferences kolostornak különféle birtokokat és jövedelmet, köztük egyik, meg nem határozott várak vámjából 60 kocka sót. A só értékét nehéz megállapítani, mivel nem tudjuk, hogy magyarországi vagy ausztriai eredetű volt-e. Amennyiben magyarországi sóval számolunk, akkor Zsigmond 1397. évi szabályozása szerint a soproni sókamara területén 100 kocka sót 500 dénárért kellett árulni,²⁸ vagyis a 60 kocka só értéke ebben az esetben 300 dénár volt (ausztriai só esetén nyilván alacsonyabb árral kell számolni). Ez persze nem jelenti azt, hogy a ferencesek eladták a kapott sót, hiszen azt maguk is felhasználhatták, s feltételezhetően az adomány mértéke a kolostorban élő szerzetesek létszámához igazodott. Mindenesetre megvenniük biztosan nem kellett, a só értéke pedig az alamizsna szokásos értéke körül van. Jellemző egyébként, hogy mind az örményesi pálosok, mind a kismartoni ferencesek kaptak az alapító Kanizsai családtól sót, bár a két adományt több évtized választja el egymástól.

Valamikor a XV. század második felében Mátyás király a lövői ágostonrendi kolostornak az újjáépítéshez adott sót, amelynek szállításához védlevelet is

²⁶ 1340. I. 16.: *Anjou-kori Oklevéltár* XXIV. Szerk. PITY Ferenc. Budapest–Szeged, 2001. n. 38.

²⁷ ENTZ 1994. 490. A sót nyilván a helyi áron számították, vagyis a mennyisége 30000 kocka körül lehetett. Ennek a tárolásához már jóval nagyobb helyre volt szükség, mint mondjuk a pálosok sója esetében. Feltételezhető, hogy a tordai ágostonrendieknek valóban volt egy sópajtája, amit rendszeresen használtak akár a szerzetesek, akár más, velük valamilyen kapcsolatban álló személyek raktározásra.

²⁸ WENZEL Gusztáv: *Magyarország bányászatának kritikai története*. Budapest, 1880. 438.

kiállított, ²⁹ 1481-ben pedig ugyanő a pesti domonkos kolostornak juttatott hetente két forint értékű sót. ³⁰ Bár az oklevél nem mondja, de nyilván *sales curruales*-ről, vagyis szekérsóról van szó, amelynek súlya kockánként ~9,52 kg. Ez a hetenkénti alamizsna ugyan némileg eltér a szokásos adományoktól, összességében azonban a korabeli magasabb összegű járadékokhoz mérhető, hiszen a pesti kolostornak éves szinten több mint 100 forint értékű sót utaltak ki.

Magasabb összegű és többé-kevésbé rendszeres sójövedelemhez jutottak a kolozsvári domonkosok 1455-ben, amikor Hunyadi János évi 50 forint értékű sót utalt ki a kolostor és a templom építésére, amelyet a széki kamarából vehettek fel. ³¹ Az adományt később Mátyás, II. Ulászló és II. Lajos is megújította, amiből az építkezés elhúzódására szokás következtetni, de megfontolandó, hogy nem egyszerűen csak a jogcím automatikus megismétléséről van-e szó, s a kiutalt só valójában már éves járadékká alakult a középkor végére. Nem kizárt, hogy valójában már Hunyadi Jánosnak is ez volt a szándéka, legalábbis egy alkalmi, az építkezéshez kötött adományhoz képest kissé különös az oklevél záradéka: *...amodo imposterum prefato claustro in civitate Colosvar in nomine beate Virginis Marie et S. Antonii confessoris fundato consequenterque fratribus in eodem commorantibus in singulis festivitibus beati Georgii martyris annuatim sales ad valorem quinquaginta florenorum auri in camera Zeek perpetuis temporibus reddere et persolvere debeatis et teneamini*. Ezt a feltételezést erősítheti V. László 1456-ban kelt oklevele is, amelyben a brassói domonkos kolostor számára rendelt a vízaknai kamarából évente 50 aranyforintot, amelyet Keresztelő Szent János napja körül kellett a szerzeteseknek kiutalni: *...praefatis fratribus in claustro iam dicto degentibus... praefatos quinquaginta florenos auri cum salibus circa praedictum festum beati Iohannis baptistae nostrae maiestatis ad rationem dare... debeatis*. ³²

A feljebb említett sójövedelmekhez képest nagyságrendekkel nagyobb az az adomány, amelyet eredetileg Mátyás adott az épülő kolozsvári ferences kolostornak. 1490 januárjában a király Visegrádról utasította Tarcsai Márton erdélyi sókamaraispánt, hogy az építkezést a király költségére támogassa, és a munkákért – legalábbis a mészégetésért – sóval fizessen (*provideas etiam de fractoribus lapidum ad nostras similiter expensas, pro coctione autem cementi solvas cum salibus, pro sectura [vectura?] etiam lapidum et cementi usque ad locum fabricae solvas de nostris pecuniis et ad nostram rationem*). ³³ Ebben az oklevélben még nincs szó konkrét összegről, azt csak egy négy évvel később, II. Ulászló által kiadott oklevélből tudjuk meg. 1494 augusztusában ugyanis az éppen Erdélyben, Nagyszébenben tartózkodó király utasította Istvánfi István és Kápolnai Miklós kamaraispánokat, hogy a tordai

²⁹ KOVACHICH Martinus Georgius: *Formulae solennes styli in cancellaria...*, Pest, 1799, n. 50 (183). [A továbbiakban: KOVACHICH 1799] Az oklevél keltezését sajnos ezúttal törölték.

³⁰ KOVACHICH 1799 n. 454.

³¹ JAKAB Elek: *Oklevéltár Kolozsvár története I–III kötetéhez* I. Budapest: Históriaantik Könyvesház, 2012. [A továbbiakban: JAKAB 2012] n. 114.

³² 1456. V. 1.: UB V n. 3016.

³³ 1490. I. 18.: Kolozsvár v. lt. fasc. D. n. 3. – JAKAB 2012 n. 180.

sóaknából háromszáz aranyforint értékű sőt adjanak a kolozsvári ferences kolostor épületének befejezésére.³⁴ Az összeg önmagában nem kellene, hogy felkeltse figyelmünket, ha nem volnának más adatok arra, hogy egy-egy szerzetesközösség éppen ekkora összeget kapott támogatásként. Amint fentebb már említettük, a pálosok ugyancsak 300 aranyforint értékű sőt kaptak évente a káptalan költségeire, és II. Lajos 1525-ös számadáskönyvének tanúsága szerint a király pontosan ennyivel támogatta a konventuális ferencesek éves káptalanának megtartását is – igaz, készpénzben és nem sóban kifizetve. Persze lehetne mindez véletlen egybeesés is, csakhogy az adomány az építkezés befejezése után járandósággá változott. Ezt igazolja II. Lajos 1520-ban kelt oklevele, amelyben Battyáni György kamaraispánt utasította, hogy a kolozsvári ferenceseknek a nekik járó 300 forint értékű sőt adja ki, amikor érte tudnak menni.³⁵ Ez a járandóság pedig még évtizedek múlva is fontos bevétele volt a kolostornak, 1550 körül ugyanis a ferencesek a kolozsmonostori konventtel – Mátyásnak a kolostor kolozsvári telkére vonatkozó oklevelével együtt – mindhárom említett oklevelet átírtatták.³⁶

Felmerül persze a kérdés, hogy az évi 300 forint egyedül a kolozsvári kolostort illette-e. Adatunk sajnos egyáltalán nincs erre vonatkozóan, de mind a rend központosított szervezete, mind az összeg nagysága felveti a gyanút, hogy talán inkább a rendtartományt, de legalábbis az erdélyi őrséget illette az összeg. A kolozsvári kolostor csupán jogot szerzett rá, és „adminisztrálta” a járandóságot.

Összességében a sójövedelem láthatóan nem tartozott a koldulórendi kolostorok legfontosabb jövedelemforrásai közé, hiszen az összes kolostornak csupán 3,7 %-a tartozik e körbe, és a rendek magyarországi provinciáit egyszer sem támogatták ilyen módon. Néhány esetben azonban nem elhanyagolható tételt képviselt. A XIV. és a XVI. század között mindössze hét kolostorról tudjuk, hogy kapott sójövédelmet (Dés – ágostonrendi, Kismarton – ferences, Kolozsvár – domonkos, Brassó – domonkos, Lövő – ágostonrendi, Pest – domonkos, Kolozsvár – ferences). A felsoroltakon kívül még a budai ágostonrendi kolostorról tudjuk, hogy kapcsolatba került a sókereskedelemmel, de csak mint sóraktár, s azt nem tudhatjuk, hogy ezért a szerepért esetleg mekkora jövedelemhez jutott. A sójövedelemmel rendelkező hét kolostor közül négy Erdélyben van, s feltűnő, hogy Kolozsvárott mindkét koldulórendi közösség részesült ilyen támogatásban. Arra is érdemes felfigyelni, hogy a domonkos kolostorok közül két egymást követő évben, 1455-ben és 1456-ban Erdély két legnagyobb kolostora kapott évi 50-50 forintot, mindkettő az ország legmagasabb rangú személyeitől (Hunyadi János volt kormányzótól és V. László királytól), ráadásul abban az időszakban, amikor ezekben a kolostorokban bevezették a rendi obszervanciát. A két kolostor által kapott adomány összege együtt egyébként megegyezik azzal, amit a pálosok kaptak évente ugyancsak V. Lászlótól a szerzetesek ruházatára. Ahogy a kolozsvári obszerváns ferencesek esetében, az

³⁴ 1494. VIII. 24.: JAKAB 2012 n. 188.

³⁵ 1520. III. 30.: JAKAB 2012 n. 219.

³⁶ 1550k: *Egyháztörténelmi Emlékek a hitújítás korából* IV 434–435.

erdélyi domonkosoknál is felvethető, hogy esetleg több kolostor együttes támogatásával állunk szemben, amelynek adminisztrálása az erdélyi domonkos vikária két legnagyobb kolostorán keresztül történt. Az adomány célja ebben az esetben akár a domonkos reformmozgalom támogatása is lehetett. Bármilyen szokatlan is a megfogalmazása, tulajdonképpen a pesti domonkos kolostor heti részletekben – feltehetően pénzben, és nem természetben – kiutalt járadéka is ekképp értelmezhető, annál is inkább, mivel az adomány éves összege megegyezett a két erdélyi kolostor járandóságának összegével. Ezzel szemben a kismartoni kolostor csekély jövedelemre tett szert ebben a formában, az ő esetében valójában inkább tényleges természetbeni adományról lehet szó. A lövői kolostor sójövödelméről nem tudjuk, hogy mennyi ideig járt a szerzeteseknek – tudniillik hogy valóban csak az építkezés idejére kapták, vagy esetleg átalakult járadékká.

A rendelkezésünkre álló néhány adatból természetesen csak igen óvatosan szabad bármilyen következtetést levonni. Az azonban mindenképpen feltűnő, hogy miközben sóból származó jövedelme az Árpád-kor óta volt egyházi intézményeknek, a koldulórendek ilyen jellegű dotálása – az egy dési kolostor kivételével – csak a középkor végén fordult elő. Az sem lehet véletlen, hogy jelentősebb összegekhez ilyen módon csak a XV. század közepétől jutottak egyes kolostorok, és az első személy, akiről tudjuk, hogy rendszeres sójövödelmet adott egy kolostornak, éppen Hunyadi János volt.

A pálosoknak juttatott sójövödelmekkel együtt azonban az érintett rendek összességében komoly szerepet játszhattak a magyarországi sókereskedelemben. Összességében a XV. század végén az alábbi tételekről tudunk (nem számítva a kis értékű és a bizonytalan ideig élvezett juttatásokat):

Pálos rend (nagykáptalan)	300	frt
Pálos rend (ruha, élelem)	100	frt
<i>Egyes kolostorok</i>		
Dédes (pálos)	200	frt
Diósgyőr (pálos)	150	frt
Kőszeg (pálos)	150	frt
Remete (pálos)	50	frt
Szerdahely (pálos)	100	frt
Brassó (domonkos)	50	frt
Kolozsvár (domonkos)	50	frt
Pest (domonkos)	~100	frt
Kolozsvár (ferences)	300	frt
Összesen	1550	frt

Mátyás király sóból származó jövedelme 1475-ben 80000 forint volt, ami az adó után a második legmagasabb bevétele a királyi kincstárnak. A forrás szerint a Magyar Királyságból származó jövedelem 440000 forint volt, aminek tehát a sójövövedelem valamivel több, mint 18 %-át tette ki.³⁷ A pálosok és koldulórendiek által kapott rendszeres sójáraadékok összege 1550 forint volt, ami a király sójövövedelmének csaknem 2%-a, az alkalmi és a kisebb összegű adományokkal együtt bizonyosan el is érte azt. Ami a kedvezményezettek körét illeti, lényegében három típusba sorolhatók a földrajzi elhelyezkedésük szerint. Az első csoportba tartoznak a sóbányákhoz közel fekvő kolostorok (Brassó, Kolozsvár, Remete, [Dés]), a másodikba a sóutak közelében fekvők (Dédés, Diósgyőr, Kőszeg, Szerdahely, [Lövvő]), végül a harmadikba a királyi székhely környezetében lévők (Budaszentlőrinc, Pest). Feltűnő, hogy a második csoportba szinte kizárólag pálos kolostorok tartoznak, vagyis leginkább nekik lehetett szerepük a só elosztásában. Természetesen nem kerülhetők meg a sókereskedelem általános kérdései sem, a szállítástól az értékesítésig, hiszen ennek az egész rendszernek az említett kolostorok nem elhanyagolható, de mégis csak kis szelvényében játszottak szerepet. A későközépkorban a sójáraadékok rendszere már inkább a kamarákban vagy a kincstartónál felvehető pénzbeli járandóság volt (vö. a *salarium* későbbi munkabér jelentésével is).³⁸ Valószínűleg a különféle szerzetesi intézményeknek adott sójáraadékokat sem minden esetben adták ki ténylegesen sóban, bár a sószállításra, illetve a só eladásának helyeire vonatkozó utasítások, privilégiumok arra utalnak, hogy ez mégsem lehetett olyan ritka. A lövvői kolostor részére kiállított védlevél pl. részletekbe menően szabályozza a só szállításával összefüggő kérdéseket.³⁹ Ugyancsak a szó tényleges szállítását feltételezik a szállítók kifizetésével összefüggő királyi parancsok, és a pálosok azon panasza is, hogy vásárlóik az árut nem fizették ki. Mindezek az adatok arra utalnak,

³⁷ FÜGEDI Erik: Mátyás király jövedelme 1475-ben. *Századok* 116 (1982) 484–506.

³⁸ A sókereskedelem ezen összefüggéseit tárgyaltak KUBINYI András is: Königliches Salzmonopol und die Städte des Königreichs Ungarn im Mittelalter. In *Stadt und Salz*. (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 10). Hrsg. Wilhelm RAUSCH. Linz, 1988. 213–232.

³⁹ *Salvus conductus Mathias etc. fidelibus nostris universis et singulis praelatis, baronibus, comitibus, castellanis, nobilibus ipsorumque officialibus, item civitatibus, oppidis, villis ipsarumque rectoribus, iudicibus utputa et villicis necnon tricesimatoribus, tributariis et theloniatoribus nostris et aliorum quorumcunque ab hinc usque ad Maramarosium ubilibet constitutis et existentibus, praesentes visuris salutem et gratiam. Quia religiosi fratres heremitae ordinis beati Augustini confessoris de claustris gloriosae Virginis Mariae in Lewew fundata (sic, recte: fundato!) constituti illam salium quantitatem in subsidium et reformationem praetacti claustris virginis dignissimae Matris ob cuius singularem devotionem nos ipsos sales fratribus eisdem contulimus, conduci facere habebunt sub nostra protectione speciali. Idcirco nos de gratia speciali eosdem sales solutione tributaria et exactione sine omni conduci facere volentes fidelitati cuiuslibet vestrum barum serie committimus et mandamus firmissime, quatinus dum et quando, ac quotienscunque iidem fratres aut homines ipsorum scilicet praesentium ostensores in terris vel super aquis ad vestra dominia vel honores ac vestri medium, necnon tricesimarum vel tributorum loca pervenerint, extunc eosdem suosque homines et etiam salium huiusmodi conductores tam in eundo, quam in redeundo locorum ubique cum eorum rebus et bonis pacifice et libere atque sine omni solutionis exactione permittatis et permitti facere debeatis. Et secus pro nostra gratia facere non praesumatis praesentibus perlectis etc. Datum Budae etc. regni nostri etc.* – KOVACHICH 1799, n. 50 (183).

hogy az adott kolostoroknak, szerzetesrendeknek volt valamekkora szerepük a só elosztásában, kereskedelmében. A kérdés nyilvánvalóan további kutatást igényel, a rendelkezésre álló középkori oklevelek azonban kevésbé valószínű, hogy érdemben hozzájárulhatnak ehhez. Több reménnyel kecsegtethetnek a korújkori források, ezeknek jelentős része azonban még feltáratlan ebből a szempontból

Beatrix F. Romhányi: Salt as alms in the Late Middle Ages

It was not exceptional in the Middle Ages that ecclesiastic institutions received incomes in salt. Different abbeys had rights in salt trading as soon as in the eleventh and twelfth centuries and the Bereg agreement of 1233 regulated the quantities in details. The participation of ecclesiastics in the salt trade changed basically in the Late Middle Ages. The abbeys were crowded out of this activity, while certain mendicant friaries and Pauline monasteries were involved from the fourteenth century on. However, the character of the later donations changed significantly: salt became a special form of alms. The amount varied between the very small sums of one or two florins till the donations of a value of several hundred florins.

The most important income was given to the Pauline order which – contrarily to the mendicant orders – received salt not only through its convents, but also through its general chapter. Some convents served as salt depots, too.

The salt incomes of these orders (1550 fl) represent approximately 2% of the salt incomes of the royal treasury (80000 fl) at the end of the fifteenth century. There are three types of the supported convents: those being in the vicinity of the salt mines, those being close to the salt trading routes and those being at the royal centres. It is quite conspicuous that there are but Pauline monasteries in the second group, i.e. they could play a certain role in distributing the salt. In the other cases the income was probably paid in cash (cf. salary).